

ГОЛЯМАТА СЦЕНА НА ИСТОРИЯТА — СОФИЯ, ПЛОЩАД «ЛЕНИН»

Магдалена Станчева

В средата на миналия век софиянци за пръв път получили от турската власт разрешение да вдигнат голяма църковна сграда. Съборили старата малка полудървена митрополитска църквица „Св. Неделя“ или „Св. Крал“, както още се наричала. С пари, събирани от еснафа, от другите църкви и от отдели граждани, брациговски майстори съградили новата — висока, бяла, обиколена с колонада, покрита с куполи. Както много от старите софийски хубости, и тя не е доживяла до нашето време. Но докато още копаели за основите, натъкнали се на дебели зидове със засводени проходи в тях. Така се родила легендата, че оттук, от самото сърце на София, до Бояна има таен ход.

В същност възрожденските строители се докоснали до най-голямата антична обществена сграда, която се е намирала на този площад. В нейните стени минават хоризонтални и вертикални вентилационни канали. От тази огромна сграда, строена вероятно към края на I или през II век, са „уловени“ само отделни части. Величествената старина лежи под пл. „Ленин“. Мощните ѝ развалени повдигат терена, на който е новата църква „Св. Неделя“.

Когато е била строена тази сграда, наричана президиум или преторниум и считана за седалище на римската власт, това вечно кръстовище на града имало вече хилядолетна история. Но това е първият величествен декор на историческите драми, които са се разигравали в този град.

От тогава до днес декорът се сменя много пъти, а още по-често се сменя действието. Не се изменя само мястото. Площад „Ленин“ и всичките му предшественици през вековете до форумата на Сердика и още по-назад във времето са голямата сцена на софийската история. Делиниците ѝ са отшумели, а силните часове са написали страниците, които остават.

Тук, в църковния двор, през 1857 г. било построено първото мъжко класно училище с парите на някогашното бедно момче от Балша търговеца Иван Николаевич Денкоглу. Училището събрало трепетни и радостни надежди в стените си. Не напрасно. Само за няколко години Сава Филаре-

тов така обучил децата, че на кирил-методиевския празничен изпит пашата, гост на тържеството, поклатил глава: „Тази рая скоро ще се освободи!“

На 5 януари 1878 г. при западния вход на църквата с хоругви, хляб и сол посрещнали генерал Гурко. Дълго приветствие произнесъл учителят Буботинов, а Гурко в словото си казал онази пророческа фраза, която започва с думите: „Ще минат години и нашите потомци...“

Има ли смисъл да се казва, че и нищо друго да не беше ставало на този площад, това стига, за да бъде тачен като свято място на българската столица?

В онзи януари месец софиянци помнели още как на другата страна на площадът през декември 1861 г. завършила борбата с гръцките владиици. Как била закована вратата на митрополията, за да не може да влезе новоназначеният прославен вече в Берковица с грабителство владика Доротея, а вече се надявали на българин и българско слово в храмовете! Помнело се как турски запти с оръжие разгодили „до 300 души българци“, които деношно пазели митрополията и не пукали Доротея. Как след няколко дни владиката се поизиграл с българския свещеник поп Тодор, отстригал му брадата и го изхвърлил на улицата. Защото поп Тодор не му целунал ръка и не го „припознал“ за владика, за да не отиде срещу народната воля. Затворили се чаршиите и избухнал гневът народен — събрал се митинг на това място, явила се делегация при пашата. На другата сутрин по тъмно „омразният Дорчо“ напуснал София с каруца, пазена от турска стража. А софиянци още години празнували „ден на стрижебрадието“ — 7 декември.

Днес все още има софиянци, които помнят, че на 6 септември 1944 г., когато станала т. нар. трамвайна стачка на този площад, задръстен от трамвайни коли, над звука на сирените се разнесли думите: „Да живее Червената армия, смърт на фашизма!“

Този площад е видял да проникват до сърцето на града чужди и грабителски войски по време на византийското робство — и сърби, и маджари, и печенези, и гладните кръстоносци на Фридрих Барбароса. Но тук са били

и хан Крум, и цар Самуил. Като освободител е влязъл цар Асен през 1194 г. Многократно са минали оттук мощите на Иван Рилски — тържествено донасяни и изнасяни от Рила и обратно, към Търново и обратно.

Векове преди това Константин Велики е провъзгласявал тук цезаря, а векове по-късно, в последните предосвобожденски години, тук са увиснали на бесилка непокорни софиянци. За един от тях разказва английски кореспондент. През 1876 г. той платил данъка на турския мухтарин и казал, че е за последен път — догодина тук ще бъдат русите. Затова го обесили.

И този наниз от велики, големи и малки факти може да продължи още много, да обиколи няколко пъти площада, да го наसेли толкова гъсто и плътно с история, че и за сенките на събитията да няма място.

И все пак трябва да се отсее от всичко най-едротото и да намери знак на това място.

А сега? В грохота на трамвайте, в нахъсаното на проходими и непроходими участъци пространство, в редуването на пет опасни и пет безопасни метра за пешеходци, в околната, почти съвсем обезличена рамка, чува ли се по не един глас, един звук от голямата симфония на миналото?

Трябва да признаем, че старият софийски площад е едно безредно и неестетично място. Единственото внушение, което, човек възприема, е че трябва да избяга колкото е възможно по-бързо от тук.

Може би е трудно да се измени напълно това, но кой би пожелал да твърди, че е невъзможно? Само че нещата не бива да се отлагат за едно твърде далечно утре, когато всичко ще бъде генерално решено в центъра. Генералните решения се подготвят и осъществяват бавно. А всеки ден носи загуби, отнема от храната за духа и чувството, от гордостта, че си софиянец или че този град е твоя столица, къса връзката с насъщно нужни на човека спомени.

Идват дните на хиляда и триста годишнината. За всяко място на исторически център на София трябва да се помисли, а намислите ното бързо да се изпълни. И особено е нужно това на прастарото и живо сърце на София.

М. 216
Брой 34/22 август
1980 г.
В. Народна Култура